

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 88-97.

AUDIT 2024, 1 (43), pp. 88-97.

АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 88-97.

DOI: 10.59610/bbu1.2024.1.7

Süleymanov Qəzənfər Salman oğlu,
iqtisad elmləri doktoru, professor,
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti (ADNSU),
E-mail: suleymanov.q.s@gmail.com;

Tağıyev Vüqar Qəhrəman oğlu, doktorant,
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti (ADNSU),
E-mail: vuqartagiyev1990@gmail.com;

Əliyeva Şəhla Poladxan qızı, doktorant,
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti (ADNSU),
E-mail: shaxlaa@mail.ru

© Süleymanov Q.S., Tağıyev V.Q., Əliyeva Ş.P., 2024

UOT - 334

AZƏRBAYCANIN NEFT EMALI SƏNAYESİNDƏ SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ VƏ İQTİSADI İNKİŞAFDA ROLU

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - neft emalı sənayesində sahibkarlığın inkişaf perspektivləri və onun ölkə iqtisadiyyatının inkişafındakı rolu araşdırmaqdan ibarətdir. Bu məqsədlər üçün neft emalı sənayesinin əhəmiyyəti və bu sahədə sahibkarlığın inkişafının vacibliyi qeyd olunur.

Tədqiqatın metodologiyası - tədqiqat zamanı iqtisad elmində daha çox istifadə olunan elmi metodlardan, o cümlədən təhlil, sintez, müqayisə, ümumiləşdirmə, ekonometriya, eyni zamanda kompleks və sistemli yanaşmadan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti - tədqiqatın əsas nəticələri və irəli sürülən təkliflər neft emalı sənayesində sahibkarlığın inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi və onların rolunun qiymətləndirilməsi üçün istifadə edilə bilər.

Tədqiqat nəticələri - Azərbaycanda neft emalı sənayesində sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi imkanları və bu istiqamətdə görülməli işlərə dair əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – tədqiqat işində dünyada və Azərbaycanda neft emalı sənayesinin mövcud vəziyyəti təhlil edilir. Həmçinin neft emalı sənayesində sahibkarlığın rolunu qiymətləndirmək üçün SAB modelinin əhəmiyyəti vurğulanır. Azərbaycanda neft emalı sənayesində sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi imkanları və bu istiqamətdə görülməli işlər təklif olunub.

Açar sözlər: sahibkarlıq fəaliyyəti, neft emalı sənayesi, neft emalı məhsulları, sahələrarası balans modeli, dövlət dəstəyi, enerji resursları.

GİRİŞ

Azərbaycan dünyanın zəngin neft və təbii qaz ehtiyatlarına malik ölkəsidir. Buna görə də, Azərbaycan dünyada neft ölkəsi kimi tanınır. Neft sənayesi ölkə iqtisadiyyatın əsas aparıcı sahəsi hesab olunur və lokomotivi kimi xarakterizə olunur.

Məlumdur ki, neft kimi qiymətli və dəyərli xammalın dünya bazarlarına hazır xammal kimi bir başa ixracı neft hasil edən ölkələri əlavə vəsaitlər qazanmaqdan məhrum edir. Buna görə də, neftdən yeni və rəqabət qabiliyyətli yüksək keyfiyyətli məhsullar hazırlanaraq dünya bazarlarına çıxarılması məqsədəuyğundur. Bu baxımdan neft emalı sənayesinin inkişaf etdirilməsi neft hasil edən ölkələrlə yanaşı, zəngin neft resurslarına malik Azərbaycan üçün də strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahənin kompleks və sistemli şəkildə təmin edilməsi dövrün tələbləri sırasındadır.

Neft emalı sənayesinin inkişaf etdirilməsində və yeni müəssisələrin yaradılmasında sahibkarlıq subyektlərinin rolu ön plana çıxır. Çünki sahibkarlıq subyektlərinin inkişaf etdirilməsi, sahibkarların müxtəlif iqtisadiyyat sahələrinə investisiyalar yatırması bu sahələrin inkişafına təkan verədiyi kimi güclü xammal bazasına malik neft emalı sənayesinin inkişafına da təkan ola bilər.

Azərbaycanda neft emalı sənayesi

Azərbaycanda neft emalı sənayesi qədim tarixə malikdir və neft sənayesinin formalaşması ilə paralel olaraq inkişaf etmişdir. Sovetlər birliyi dövründə güclü neft emalı sənayesi olmuşdur. Həmin dövrdə Bakıda neft emalı müəssisələri fəaliyyət göstərmiş və həmin müəssisələrdə bir çox qurğuların istismarı bu gün də davam etməkdədir.

Son dövrlərdə Sumqayıtda Kimya Sənaye Parkının mərkəzində neft emalı, neft-kimya müəssisələri və qurğuları yaradılır. Bunlara misal olaraq, yüksək məhsuldarlığa malik olan iri neft-kimya qurğuları olan və neft xammalı, həmçinin təbii qaz xammalı əsasında yaradılan Socar-Karbamid və Socar-Polimer müəssisələrini qeyd etmək olar. Polimer müəssisəsinin layihəsi hələ sovetlər birliyi dağılmamışdan öncə var idi. Onun süqutundan sonra bu layihənin həyata keçirilməsi üçün bir sıra cəhdlər göstərilsə də, reallaşdırıla bilinməmişdir. Bu müəssisələrin çox güclü ixrac imkanları vardır. Bu qurğuların ixrac imkanları nəticəsində ildə 500-600 mln.dol-dək vəsaitin ölkəmizə gətirilməsi mümkün olmuşdur.

Ölkəmizdə neft emalı sənayesində sahibkarlığın geniş fəaliyyəti hələ ki, təmin olunmamışdır. Bu sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələr, əsasən, dövlət statusuna malikdirlər. Ölkəmizdə özəl neft emalı sənayesi üzrə ixtisaslaşan müəssisələr neft xammalının alınmasında şəffaflığın olmaması, çətinliklər səbəbindən bu sahədə nailiyyətlər əldə edə bilməmişlər. Fikrimizcə, neft xammalı və həm də təbii qaz xammalının müəyyən hissəsi özəl sahibkarlar tərəfindən emal proseslərinə cəlb edilməsi üçün yönəldilməlidir. Həmçinin bu sahənin inkişaf etdirilməsi üçün, ilk növbədə, ölkəmizin enerji balansının strukturunun təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır və lazımı qədər xammal resurslarının ayrılmasının planlaşdırılması lazımdır. Ölkəmizdə istehsal olunan neftin əsas hissəsi əsasən ixrac edilir və ölkənin enerji balansında neft emalının həcmi çıxarılan neftin 16-17%-ni təşkil edir.

Neft emalı sahəsinə özəl sektor subyektlərinin daha həvəslə gəlməsinin və onların rentabellik səviyyəsinin təmin olunmasının, institusional əsasların gücləndirilməsinin, xammal təminatının daha etibarlı şəkildə olmasının və müvafiq istehsal strukturunun yaradılmasının həll edilməsini vacib hesab edirik. Buna görə də, neft emalı sənayesində sahibkarların rolunun gücləndirilməsi məqsədilə güzəştlər paketi işlənilməli və bununla bağlı tədbirlər görülməlidir. Bu tədbirlər kompleks şəkildə ölkə prezidentinin fərman və ya sərəncamı, yaxud digər müvafiq

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 88-97.

AUDIT 2024, 1 (43), pp. 88-97.

АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 88-97.

dövlət strukturlarının - nazirlər kabinetinin qərarı ilə tənzimləyə bilər. Eyni zamanda biz qanunvericiliyin daha da gücləndirilməsi və hüquqi aspektlərin tənzimlənməsi ilə bağlı məsələlərin baxılması, iqtisadi-təşkilati tədbirlərin görülməsini vacib sayırıq.

Dünya ölkələrində neft emalı sənayesinin inkişafı

Neft emalı sənayesi hazırda dünya neft emalı kompleksində ən mühüm yerlərdən birinə malik olan əsas istehsal kompleksidir. Qlobal neft emalı sənayesinin inkişafı, əsasən, neft məhsullarına tələbat meyilləri ilə müəyyənləşdirilir. Neft emalı sənayesinin başlıca məqsədi dünyanın neft məhsullarına olan mövcud tələbatının ən səmərəli şəkildə ödənilməsinə təmin edən neft məhsullarının istehsalıdır.

Hazırda neft məhsullarının bir sıra növləri vardır. Dünya ölkələrində istehsal olunan neft emalı məhsullarına aşağıdakıları aid etmək olar:

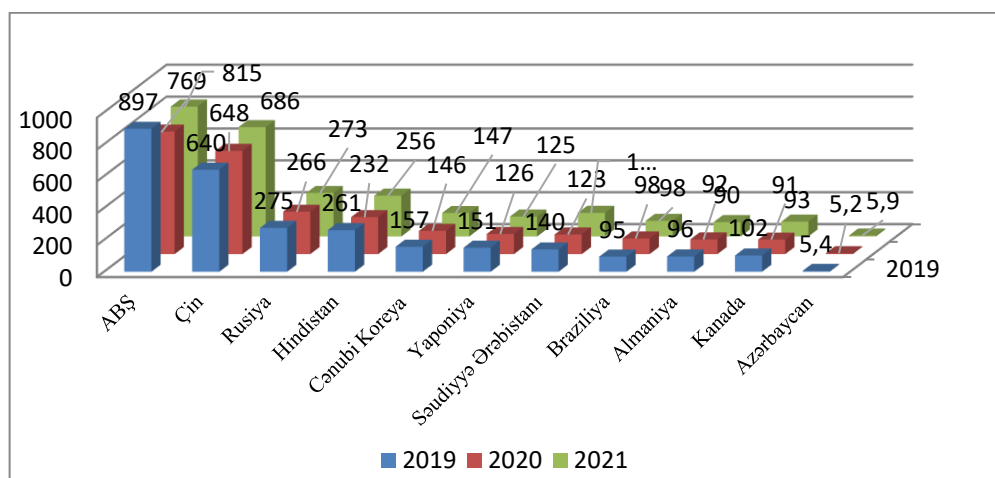
- 1) **Yanacaq:** motor yanacağı, benzin, dizel yanacağı, təyyarə yanacağı;
- 2) **İstifadə olunmuş neft yağları:** sürtkü yağları, elastik yağlar;
- 3) **Karbon materialları:** neft koksu, bitum, qatran;
- 4) **Neft-kimya xammalı:** aromatik karbohidrogenlər, piroliz üçün xammal (qazla doymuş karbohidrogenlərin qarışığı, bərk karbohidrogenlər);
- 5) **Xüsusi təyinatlı neft məhsulları.**

Neft dünya iqtisadiyyatının və beynəlxalq ticarətin inkişafında uzun müddətdir ki, mühüm rol oynamaqdadır. Neft emalı sənayesi iqtisadiyyatın digər sənaye və sektorları ilə müxtəlif əlaqələri olan ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafının ən mühüm tərkib hissəsidir. "Bir çox ölkələrdə büdcənin əhəmiyyətli bir hissəsini neft emalı sənayesi tutur. Bu sahədəki gəlirlər isə daha çox dünya neft bazarının inkişaf tendensiyalarından asılıdır" [7].

Neft emalı müəssisələrinin əsasən istehlak mərkəzlərinə yaxın yerləşir. Bu baxımdan bir çox ölkələr artan tələbatı ödəmək üçün öz neft emalı müəssisələrini tikirlər. Digər ölkələr təkcə öz milli bazarı üçün deyil, həm də ixrac üçün yerli emal sənayesini inkişaf etdirirlər. Bu tendensiya bir sıra dünya ölkələrində müşahidə olunur, burada yeni güclərin bərpası və tikintisi həmin ölkələrə yüksək keyfiyyətli nəqliyyat yanacağının ixracında lider mövqeyini qoruyub saxlamağa imkan verir.

Diagram 1.

Ölkələr üzrə neft məhsulları istehsalının həcmi, milyon ton

Mənbə: rəsmi statistika məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib.

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 88-97.

AUDIT 2024, 1 (43), pp. 88-97.

АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 88-97.

Müasir qlobal neft emalı sənayesində yeni iştirakçılar meydana çıxır. Məsələn, Yaponiyada supertankerlərin yaradılması xammal çatışmazlığı ilə bağlı idi. Neft ixracından böyük həcmdə valyuta gəlirləri əldə edən Neft İxrac Edən Ölkələr Təşkilatına (OPEC) daxil olan ölkələrdə öz-lərinin inkişaf etmiş şirkətlərinin yaradılmasına investisiya yatırımlarında artım müşahidə olunur. Bu ölkələrdə başqa təbii sərvətlər yoxdur və bu səbəbdən gələcək üçün yeni sahələrin, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi məqsədəuyğundur. OPEK ölkələrindən başqa Hindistan və Çində də bu proseslər fəal şəkildə inkişaf edir. ABŞ və Avropanın neft emalı müəssisələri yüngül neft məhsullarının istehsalı baxımından ixtisaslaşmalarına görə bir qədər fərqlənirlər. ABŞ neft emalı müəssisələri əsasən benzin istehsal edir, Avropa neft emalı müəssisələri isə dizel yanacağına üstünlük verir.

Dünyada əsas neft emalı məhsulları istehsalçıları ABŞ (dünyada neft emalının ümumi həcminin təxminən 24%-ni tutur), Çin (5,2%), Yaponiya (6%) və Rusiya (4,8%). Dünyada neft məhsullarının ən böyük ixracatçıları ABŞ, Rusiya, Sinqapur, Venesuela, Səudiyyə Ərəbistanı, Koreya və Küveyt, ən böyük idxalçıları isə ABŞ, Yaponiya, Almaniya, Hollandiya, Sinqapur və Fransa kimi ölkələrdir [6].

Azərbaycanda neft emalı sənayesinin hazırkı durumu

Neft emalı sektorunda rəqabətli münasibətlərin formalaşmasında kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) rolu son dərəcə vacibdir. KOS-un çeviklik və tez yenilənmə qabiliyyəti kimi xüsusiyyətləri, ümumiyyətlə, böyük şirkətlərlə rəqabət aparmağa imkan verir və onların səmərəliliyini stimullaşdırır. Həmçinin bu sahədə KOS-lərin fəaliyyətinin genişlənməsi neft məhsullarının maya dəyərini aşağı sala və topdansaş sektorunda rəqabəti artırma bilər.

Cədvəl 1.

Neft və neft-kimya müəssisələrinin ölçüsünə görə sayı

	2019	2020	2021	2022
Neft məhsulları istehsalı	8	9	10	12
<i>Mikro</i>	-	-	5	7
<i>Kiçik</i>	-	-	1	1
<i>Orta və iri</i>	-	-	4	4
Neft-Kimya sənayesi	99	110	132	156
<i>Mikro</i>	-	-	67	93
<i>Kiçik</i>	-	-	37	34
<i>Orta və iri</i>	-	-	28	29

Mənbə: ARDSK - <https://stat.gov.az/>

KOS-lərin inkişafı üçün inziabti təzyiqlər azaldılmalı, enerji infrastrukturu obyektlərinə və kommunal xidmət təşkilatlarına qoşulma prosedurunun sadələşdirilməsi və ucuzlaşdırılması, dövlət sifarişinə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi və s. tədbirlər görülməlidir [5].

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 88-97.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 88-97.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 88-97.

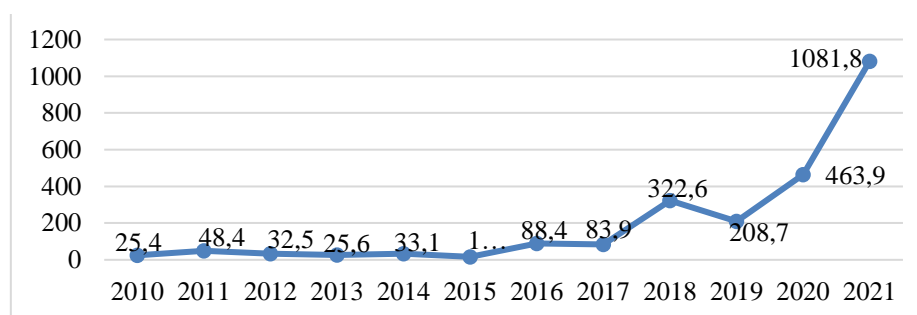
Cədvəl 2.

Azərbaycanda neft emalı müəssisələri üzrə əsas növ məhsulların istehsalı, min ton

Göstəricilər:	2019	2020	2021	2022
Avtomobil benzini, min ton	1161,4	1166,8	1265,5	1291,5
Neft-kimya sənayesində istifadə üçün benzin, min ton	266,8	239,6	377,8	298,5
Ağ neft, min ton	666,6	502,2	491,8	571,1
Mazut, min ton	126,5	61,6	106,3	77,8
Dizel yanacağı, min ton	2080,2	2068,6	2414,9	2057,2
Sürtkü yağları, min ton	35,6	36,4	58,3	44,9
Neft bitumu, min ton	260,1	375,1	362,2	343,3
Neft koksu, min ton	238,4	196,9	256,2	210,5

Mənbə: ARDSK - <https://stat.gov.az/>

Yuxardakı Cədvəldən istifadə etməklə Azərbaycanda neft emalı müəssisələrinin istehsal həcminin müqayisəli təhlili və qiymətləndirilməsini aparsaq görürük ki, bəzi məhsul növləri üzrə istehsal həcmində artım, bəzilərinə isə azalma müşahidə olunmuşdur [1].

Mənbə: ARDSK məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Şəkil 2. Neft emalı müəssisələrinə yönəldilən investisiyalar

Tədqiq edilən dövrlər ərzində ən çox neft emalı sənayesinə 1081,8 milyon manat olmaqla investisiya yönəldilib. Bu rəqəm 2010-cu ilə görə 42,6 dəfə, 2015-ci ilə görə 66,4 dəfə, 2018-ci ilə görə 3,4 dəfə 2020-ci ilə görə isə çoxdur.

Azərbaycanda neft emalı müəssisələrinə investisiyalar təkcə istehsalın genişləndirilməsinə deyil, mövcud avadanlıqların modernləşdirilməsinə və innovativ texnologiyaların tətbiqinə yönəldilməlidir. Çünki müəssisədə əmək məhsuldarlığını artıran və istehsalın səmərəliliyini yüksəldən əsas amillərdən biri məhz istehsal avadanlıqlarının modernləşdirilməsi və innovativ texnologiyaların tətbiqidir. Həmin texnologiyaların tətbiqi neft emalı məhsullarının natural və dəyər göstəricilərinin artımında özünü biruzə verir. Neft emalı müəssisələrində proqnozlaşdırmanın natural və dəyər göstəriciləri texniki və texnoloji proseslərin istifadə səviyyəsi öyrənilməklə təyin edilməlidir. Bunun üçün müxtəlif strateji variantlara baxılmalıdır [4].

Mövcud istehsal müəssisələrinin modernləşdirilməsi istehsalın texniki səviyyəsinin yüksəldilməsini nəzərdə tutur ki, bu da texniki yenidən təchizat və yenidənqurma hesabına əldə edilir [9]. İstehsalın texniki yenidən qurulması, öz növbəsində, yeni texnika və texnologiyanın tətbiqi, istehsal proseslərinin mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması, köhnəlmiş avadanlıqların müasirləşdirilməsi və dəyişdirilməsi daxil olmaqla iri kompleks innovativ layihələr formasında həyata keçirilir [8].

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 88-97.

AUDIT 2024, 1 (43), pp. 88-97.

АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 88-97.

SAB modelinin əhəmiyyəti

Neft emalı sənayesində və ölkə iqtisadiyyatının inkişafında sahibkarlığın rolunun qiymətləndirilməsi üçün ən optimal riyazi model *Sahələrarası Balans Modelidir*. Neft emalı sənayesinin digər fəaliyyət sahələrilə sıx sahələrarası əlaqələrə məxsusdur və bu sahələrin inkişafına, həmçinin ÜDM-in artımına təsir göstərir.

Sahələr arası balans cədvəllərinin təhlilini aparmaqla biz resursların axınının strukturunu öyrənə bilərik. Bu resurs axınının sahələr arasındakı hərəkətini başa düşməkdə birbaşa a_{ij} və tam xərc b_{ij} əmsalları bizə yardım edir [3].

$$a_{ij} = \frac{x_{ij}}{X_j} \quad (1)$$

Burada birbaşa xərc əmsalı (a_{ij}) j sektorunun 1 vahid məhsul istehsal etmək üçün hər hansı i sektorundan almalı olduğu aralıq malların miqdarını göstərir. O, sahələrarası əlaqələr matrisinin i -ci sətir və j sütunundakı x_{ij} dəyəri j sektorunun ümumi buraxılışına X_j bölmək yolu ilə tapılır.

$$x_{ij} = a_{ij} * X_j \quad (2)$$

$$X_i = \sum_{j=1}^n X_{ij} + Y_i \quad (3)$$

Bu düstura Leontyevin “xərclər-buraxılış” (input-output) modeli deyilir.

$$X = (I - A)^{-1} Y \quad (4)$$

$$X = B * Y \quad (5)$$

Burada I -ölçüsü n -ə bərabər olan vahid matris, A -birbaşa və ya texnoloji əmsallar matrisidir. Buradan alınan $B = (I - A)^{-1} = b_{ij}$ isə tam xərclər matrisidir. $B = (I - A)^{-1}$ matrisi Leontyevin tərs matrisi də adlanır.

Sahələrin son məhsulu Y_i İstehlak xərci, investisiya xərci, dövlət və ixracla idxalın fərqinin cəminə bərabərdir. (3)-cü düstura əsasən, deyə bilərik ki, ÜDM son aralıq məhsullarla sahələrin son məhsullarının cəminə bərabərdir. Əlavə dəyər isə ümumi buraxılışdan aralıq istehlak məhsullarının cəmini çıxıldıqdan sonra yerdə qalan dəyərdir.

$$Y_i = C_i + \dot{I}_i + G_i + (E_i - \dot{I}_i) \quad (6)$$

Düstür (5)-dən istifadə etməklə son məhsulun (son tələb) artımının ÜDM-ə təsirini hesablaya bilərik.

İqtisadi fəaliyyət sahələri bir biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə olduğu üçün, bir sahədə əlavə dəyər normasının artımı həmin sahənin məhsulunun maya dəyərinin artmasına səbəb olur. Bu da, sonda bu sahənin son məhsulunun qiymətinin dəyişməsi ilə müşahidə olunur. Buna görə də, neft emalı sənayesindən yarımfabrikat (aralıq məhsul) alan digər sahələrdə də qiymət dəyişməsi müşahidə oluna bilər. Qiymət dəyişmələrinin və infilyasiyanın təsirlərini Leontyevin Xərclər-buraxılış balans modelinin qoşması olan tarazlı qiymətləri modeli vasitəsi ilə araşdırma bilərik.

$$\bar{P} = (I - A^T)^{-1} \bar{v} \quad (19)$$

Burada $(I - A^T)^{-1}$ – transponirə olunmuş tam xərclər matrisi, \bar{v} - əlavə dəyər norması vektorudur.

Hazırda ölkəmizdə neft emalı sənayesinin güclü bazasının olduğunu əsasən deyə bilərik. Amma bu hələ mövcud potensialı əks etdirmir. Belə ki, neft emalı üzrə əlavə istehsal zənciri kifayət qədər genişdir və bir-birinin ardınca zəncirvari reaksiyalardan ortaya çıxan fabrikatlar, yan məhsullar və digər qiymətli emal məmulatları əsasında yeni emal məhsullarının, yeni neft-

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 88-97.

AUDIT 2024, 1 (43), pp. 88-97.

АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 88-97.

kimya məhsullarının emalı mümkündür. Bütün bunlar dərinləşdikcə emal olunan məhsulların dəyərləri, həcmi də artır. Digər tərəfdən, məlumdur ki, dünyada ərzaq qıtlığı və qlobal ərzaq təhlükəsizliyi istiqamətində ciddi problemlər vardır. Fikrimizcə, Azərbaycan bu şanslardan ciddi şəkildə bəhrələnməlidir. İlk növbədə, üzvi kənd təsərrüfatı gübrələrinin, zərərvericilərə qarşı mübarizə aparmasında istifadə olunan kimyəvi məhsulların və sənayenin müxtəlif sahələrində, həmçinin məişətdə işlədilən çoxlu sayda kimya və neft-kimya məhsullarının istehsalında sistemli yanaşma təmin olunmalıdır [2].

Azərbaycanda neft emalı sənayesinin yeni strukturunun formalaşdırılması, ümumiyyətlə, neft emalı sənayesində struktur dəyişikliklərinin aparılması olduqca vacibdir. Fikrimizcə, Azərbaycanda neft emalı sənayesində sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi və bununla bağlı meyillərin daha obyektiv dəyərləndirilməsinə zərurət qalmaqdadır. Hesab edirik ki, kimya, neft-kimya və emal təyinatlı digər sahələr – müəssisələr sərbəst balansla malik və dünya bazarlarına çıxmağa qadir olan özəl şirkətlər formasında fəaliyyət göstərməlidir və özəl investisiyaların cəlb üçün açıq olmalıdırlar. Belə olduğu təqdirdə həm rəqabət mühiti güclənər, həm də dünyanın qabaqcıl firmaları və şirkətləri daha böyük həvəslə özəl strukturlara birbaşa investisiyalar yatıra bilərlər. Digər tərəfdən, müştərək müəssisələrin yaradılması olduqca vacibdir.

Bu gün Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı prioritet istiqamətlərdəndir. Bu istiqamətdə ardıcıl olaraq dövlət-sahibkar münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi, biznes mühitinə dair qanunvericiliyin və inzibati prosedurların təkmilləşdirilməsi, sahibkarlığa dövlət dəstəyi mexanizmlərinin genişləndirilməsi, maarifləndirmə, sahibkarların işgüzar əlaqələrinin inkişafı və müxtəlif növ xidmətlərin göstərilməsi kimi kompleks tədbirlər həyata keçirilir.

Sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi sahəsində dövlət siyasətinin əsas məqsədləri əlverişli şəraitin yaradılması, sahibkarlığın davamlı inkişafı, əhalinin özünüməşğulluğunun genişləndirilməsi, ÜDM və ÜMM-in formalaşmasında, respublika və yerli büdcələrin vergi daxilolmalarında sahibkarlıq subyektlərinin iştirak payının artırılmasıdır.

Ölkəmizdə sahibkarlığa dövlət dəstəyi dövlət qeydiyyatı və lisenziyalaşdırılmasının sadələşdirilməsinin təşkili, kadrların hazırlanması və ixtisasının artırılması, xarici investisiyaların cəlb edilməsi sisteminin işlənilib hazırlanması, vergitutma və gömrük rüsumlarının ödənilməsi üçün güzəştləri özündə əks etdirən hüquqi sistemin təkmilləşdirilməsi, sahibkarlığın kreditləşdirilməsi proqramlarının işlənilib hazırlanması və s. istiqamətlərdə aparılır.

Bütün bunlarla yanaşı, sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi baxımından bir sıra tədbirlərin görülməsi də məqsədəuyğundur: 1) sahibkarlara dövlət tərəfindən maksimum dəstək göstərilməsi; 2) məqsədli büdcənin maliyyələşdirilməsi siyasətinin təkmilləşdirilməsi; 3) güzəştli kreditləşmə siyasətinin təkmilləşdirilməsi; 4) sahibkarların hüquqlarını müdafiə edən orqanların işinin aktivləşdirilməsi; 5) sahibkarlıq subyektlərinin qeydiyyatında çətinliklərin aradan qaldırılması; 6) nəzarətədiçi orqanların sayının azaldılması; 7) qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və s.

Y E K U N

Azərbaycanda müasir şəraitdə neft emalı sənayesində sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi perspektivləri və imkanlarını yüksək qiymətləndirməklə yanaşı, bu istiqamətdə sahibkarlığın rolu ilə bağlı yanaşmalara xüsusi diqqət yetirilməsi, bununla bağlı vacib məsələlərin və mexanizmlərin əsaslandırılmasını obyektiv zərurət kimi qiymətləndiririk. Bu istiqamətdə neft

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 88-97.

AUDIT 2024, 1 (43), pp. 88-97.

АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 88-97.

emalı sənayesində sahibkarlığın inkişaf etdirilməsində kompleks və sistemli yanaşmanı vacib hesab edirik.

Azərbaycanda sahibkarlığın rolunun ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrində, o cümlədən neft emalı sənayesində gücləndirilməsi dövlətin əsas vəzifələrindən biri olmalıdır. Belə ki, bu günkü reallıqlarda Azərbaycanın enerji resurslarına tələbat kifayət qədər sabitdir və dövlət büdcəsinin formalaşmasında neft və qazın satışından gəlirlər əsas yerlərdən tutur. Digər tərəfdən, ölkə iqtisadiyyatının inkişafı sahibkarlığın inkişaf səviyyəsindən xeyli dərəcədə asılıdır.

Neft emalı sənayesinin infrastrukturunun təkcə Sumqayıtda yox, hesab edirik ki, ölkənin bir sıra digər sənaye şəhərlərində də orta səviyyəli neft emalı müəssisələrinin yaradılmasına ehtiyac vardır. Xüsusilə, yüksək texnologiyalar əsasında və ekologiya faktorları nəzərə alınmaqla neft emalı sənayesi müəssisələrinin bir sıra regionlarda yerləşdirilməsi və ilk növbədə, kənd təsərrüfatı təyinatlı emal məhsulları istehsalının regionlarda təşkili vacib şərtlərdəndir.

Müasir iqtisadi şəraitdə neft emalı sənayesində sahibkarlığı inkişaf etdirmək məqsədilə aşağıdakı əsas aspektlərə diqqət artırılmasını məqsədəuyğun hesab edirik:

- 1) neft emalı müəssisələrinin resurs bazasından səmərəli istifadə;
- 2) operativ idarəetmə sisteminin inkişafı;
- 3) idarəetmənin iqtisadi strukturunun inkişafı;
- 4) əməyin təşkili sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- 5) məhsullar üçün effektiv keyfiyyətə nəzarət sisteminin hazırlanması.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan sənayesi. Statistik məcmuə. Bakı, 2023, 213 s.
2. Əliyev Ş.T. Azərbaycanın kimya və neft-kimya kompleksi: potensialın qiymətlən-dirilməsi yenidən qurulması istiqamətləri. Bakı: Elm və təhsil, 2012. 156 s.
3. Orucov H.D., Həsənlı Y.H., Vəliyev V.M. Xətti cəbr və iqtisadi modellər. Dərs vəsaiti. [elmi red. dos. X.İ. İsmayılov; Rəyçilər: prof. H.İ. Aslanov, dos. Cihan Bulut] Qafqaz Universiteti, Bakı, 2009, 132 səhifə.
4. İbayev A.A. Azərbaycanda neft emalı sənayesində innovativ marketinqin təkmilləşdirilməsi uğurun əsas şərti kimi. "Kooperasiya" elmi-praktiki jurnal, № 4 (59)-2020, – s.41-46.
5. Qarayev R. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafında biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasının strateji əhəmiyyəti. Geostrategiya jurnalı, 2019, № 4(52) s.93-97.
6. Атабаева З.А. Основные направления развития нефтеперерабатывающего производства в современных условиях / З.А.Атабаева // Национальная Ассоциация Ученых. 2020. № 54-2(54), с. 16-19.
7. Ауелбекова А.К. Нефтеперерабатывающая отрасль: Республика Казахстан и зарубежный опыт / А.К.Ауелбекова, Л.Ш.Қазтаева // Инновационная парадигма экономических механизмов хозяйствования: сборник научных трудов VII Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, Симферополь, 16 мая 2022. с. 54-57.
8. Сайфуллина С.Ф. Выбор приоритетных направлений технологического развития в ТЭК // Инновационное развитие экономики. – 2016. №1(31), – с. 75-81.
9. Сайфуллина С.Ф. Особенности модернизации производственных мощностей в нефтеперерабатывающей и нефтехимической промышленности / С.Ф. Сайфуллина, Е.В. Евтушенко // Современные тенденции развития науки и технологий. 2016. № 9-3, – с. 127-130.

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 88-97.

AUDIT 2024, 1 (43), pp. 88-97.

АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 88-97.

Gazanfar Salman Suleymanov,

D.Sc., Professor,

Azerbaijan State Oil and Industry University (ASOIU),

E-mail: suleymanov.q.s@gmail.com;

Vugar Gahraman Taghiyev,

Ph.D. Student,

Azerbaijan State Oil and Industry University (ASOIU),

E-mail: vugartaghiyev1990@gmail.com;

Shahla Poladkhan Aliyeva,

Ph.D. Student,

Azerbaijan State Oil and Industry University (ASOIU),

E-mail: shaxlaa@mail.ru ,

© G.S. Suleymanov, V.G. Taghiyev, Sh.P. Aliyeva, 2024

DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF ENTREPRENEURSHIP IN THE OIL REFINING INDUSTRY OF AZERBAIJAN AND ITS ROLE IN ECONOMIC DEVELOPMENT

A B S T R A C T

The purpose of the research is to study the prospects for the development of entrepreneurship in the oil refining industry and assess its role in the development of the country's economy. For these purposes, the importance of the oil refining industry and the importance of developing entrepreneurship in this area are noted.

The methodology of the research - during the research, the most commonly used scientific methods in economic science, including analysis, synthesis, comparison, generalization, econometrics, as well as a complex and systematic approach, were used.

The practical importance of the research - the main results and proposals of the study can be used to determine the prospects for the development of entrepreneurship in the oil refining industry and in assessing their role.

The results of the research - consist of the development of entrepreneurship in the oil refining industry in Azerbaijan and the preparation of justified proposals and recommendations on the work to be done in this direction.

The originality and scientific novelty of the research - the current situation of the oil refining industry in the world and in Azerbaijan were analyzed. The research also highlights the importance of the SAB model to assess the role of entrepreneurship in the oil refining industry. The possibilities of developing entrepreneurship in the oil refining industry in Azerbaijan and the work to be done in this direction were proposed.

Keywords: entrepreneurial activity, oil refining industry, oil refining products, intersectoral balance model, state support, energy resources.

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 88-97.

AUDIT 2024, 1 (43), pp. 88-97.

АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 88-97.

Сулейманов Газанфар Салман оглы,
доктор экономических наук, профессор,
Азербайджанский Государственный
Университет Нефти и Промышленности (АГУНП),
E-mail: suleymanov.q.s@gmail.com;

Тагиев Вугар Гахраман оглы,
докторант,
Азербайджанский Государственный
Университет Нефти и Промышленности (АГУНП),
E-mail: vugartagiev1990@gmail.com;

Алиева Шахла Поладхан гызы,
докторант,
Азербайджанский Государственный
Университет Нефти и Промышленности (АГУНП),
E-mail: shaxlaa@mail.ru,
© Сулейманов Г.С., Тагиев В.Г., Алиева Ш.П., 2024

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В НЕФТЕПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА И ЕГО РОЛЬ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - изучить перспективы развития предпринимательства в нефтеперерабатывающей отрасли и оценить его роль в развитии экономики страны. В этих целях отмечается значение нефтеперерабатывающей отрасли и важность развития предпринимательства в этой сфере.

Методология исследования - в ходе исследования были использованы наиболее часто используемые в экономической науке научные методы, включая анализ, синтез, сравнение, обобщение, эконометрику, а также комплексный и системный подход.

Практическая значимость исследования - основные результаты и предложения исследования могут быть использованы для определения перспектив развития предпринимательства в нефтеперерабатывающей отрасли и в оценке их роли.

Результаты исследования – заключаются в развитии предпринимательства в нефтеперерабатывающей отрасли Азербайджана и подготовке обоснованных предложений и рекомендаций по проводимой работе в этом направлении.

Оригинальность и научная новизна исследования - анализируется современное положение нефтеперерабатывающей отрасли в мире и в Азербайджане. Также подчеркивается важность модели SAV для оценки роли предпринимательства в нефтеперерабатывающей отрасли. Были предложены возможности развития предпринимательства в нефтеперерабатывающей отрасли в Азербайджане и проанализирована работа, которую предстоит провести в этом направлении.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, нефтеперерабатывающая отрасль, продукты нефтепереработки, модель межотраслевого баланса, государственная поддержка, энергоресурсы.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
13.11.2023

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:
11.12.2023

Çapa qəbul olunmuşdur: 15.01.2024

The date of the admission of the article to
the editorial office: 13.11.2023

Send for reprocessing: 11.12.2023

Accepted for publication: 15.01.2024

Дата поступления статьи в
редакцию: 13.11.2023

Отправлено на повторную
обработку: 11.12.2023

Принято к печати: 15.01.2024